

“CAPSICUM ANNUUM (QALAMPIR MUNCHOQ) NING TARKIBIDAGI BIOAKTIV MODDALAR VA ULARNING TERAPEVTIK HAMDA PROFILAKTIK AHAMIYATI”

Abbosxon G'anijonov Ismoilxonovich

Qo'qon universiteti Andijon filiali

Tibbiyot fakulteti Pediatriya ishi yo'nalishi talabasi:

abbosxon5656@mail.ru

Tel: +998 94 385 56 56

Jo'raboyev Abrorbek Odiljon o'g'li

Qo'qon universiteti Andijon filiali

Tibbiyot fakulteti Biologik kimyo va farmatsevtika kafedrası
o'qituvchisi:

Abrorbek_0123@mail.ru

Tel: +998 97 997 01 23

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19706611>

Annotatsiya: Mazkur maqolada *Capsicum annuum* (qalampir munchoq) o'simligining kimyoviy tarkibi, bioaktiv komponentlari hamda ularning inson organizmiga farmakologik ta'siri kompleks tarzda tahlil qilingan. O'simlik tarkibida mavjud kapsaisin, flavonoidlar, karotenoidlar, vitaminlar (A, C, E) va mineral moddalar (kaliy, magniy, kaltsiy)ning biologik faolligi ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Tadqiqot natijalari qalampir munchoqning antioksidant, yallig'lanishga qarshi, antimikrob va metabolik jarayonlarni tartibga soluvchi xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, ushbu o'simlikning stomatologiya, otolaringologiya, gastroenterologiya, travmatologiya, ginekologiya va onkologiya sohalarida qo'llanilish imkoniyatlari tahlil qilinib, uning terapevtik va profilaktik ahamiyati asoslab berilgan. Qalampir munchoqning muntazam va me'yoriy iste'moli yurak-qon tomir kasalliklari, metabolik sindrom, qandli diabet, surunkali yallig'lanish jarayonlari hamda oksidativ stress bilan bog'liq patologiyalarning oldini olishda muhim omil sifatida baholanadi. Tadqiqot davomida olingan natijalar *Capsicum annuum* ni nafaqat oziq-ovqat mahsuloti, balki funksional oziq-ovqat va tabiiy farmakologik vosita sifatida qo'llash istiqbollari ko'rsatadi. Shu bilan birga, uning biologik ta'siri dozasiga bog'liq holda baholanishi va klinik amaliyotda ehtiyotkorlik bilan qo'llanishi zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Capsicum annuum, bioaktiv moddalar, kapsaisin, antioksidant, yallig'lanishga qarshi ta'sir, farmakologik xususiyatlar, metabolizm, immunitet, terapevtik qo'llanilish, profilaktika.

Qalampir munchoq (*Capsicum annuum*), xalq tilida chili yoki qo'ziqorin qalampiri deb ham ataladi, asrlar davomida nafaqat taomlarda ishlatiladigan mahsulot, balki dorivor va profilaktik o'simlik sifatida qadrlanib kelgan. U o'zining ta'mi, rangi va xushbo'yli bilan ajralib turadi, shuningdek tarkibida kapsaisin, flavonoidlar, karotenoidlar, A, C va E vitaminlari hamda kaliy, magniy va kaltsiy kabi muhim minerallar mavjud. Shu sababli qalampir munchoq inson salomatligi uchun ko'plab foydali xususiyatlarga ega bo'lib, sog'lom ovqatlanish va terapevtik maqsadlarda qo'llaniladi.

Tarixan, qalampir an'anaviy tibbiyotda yallig'lanishga qarshi, antioksidant va metabolizmni tartibga soluvchi vosita sifatida ishlatilgan. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar esa uning yurak-qon tomir tizimini qo'llab-quvvatlash, immunitetni mustahkamlash, qondagi glyukoza va lipid darajasini tartibga solish, metabolizmni rag'batlantirish va oksidativ stressni

kamaytirish kabi foydali ta'sirlarini tasdiqlagan. Shuningdek, me'yorida va muntazam iste'mol qilinishi diabet, semizlik, yurak-qon tomir kasalliklari va metabolik sindrom kabi surunkali kasalliklarning oldini olishga yordam beradi.

Qalampir munchoqning keng tarqalgan ishlatilishi, uning kimyoviy tarkibi va inson organizmiga foydali ta'sirlari ushbu o'simlikni nafaqat ta'm beruvchi mahsulot, balki sog'liqni qo'llab-quvvatlovchi va terapevtik vosita sifatida qadrlashga asos bo'ladi. Shu sababli, qalampir munchoqni ilmiy jihatdan o'rganish, uning bioaktiv moddalarini aniqlash va ularning sog'liq uchun foydali mexanizmlarini yoritish muhimdir. Qalampirmunchoq Hindistonda qadimdan tish, bo'g'im, oshqozon buzilishi, astma, yo'tal, teri kasalliklari va hatto bosh og'rig'ida qo'llaniladigan shifobaxsh vositaga aylangan.

Qalampirmunchoq boy kimyoviy tarkibga ega bo'lib, uning g'unchasida juda yuqori miqdorda, ya'ni vazniga nisbatan 20 foiz ko'p evginol efir moyi mavjud. Bundan tashqari, qalampirmunchoq tarkibida oleanol kislotasi, glikozidlar, karifillen, gumulen, oshlovchi va tarkibida yog' bo'lgan moddalar, B1, A, PP, B2, C vitaminlari mavjud. Shuningdek, bu ziravor o'zida kaliy, magniy, fosfor, natriy va temir moddalarini mujassam qilgan. Qalampirmunchoq juda mashhur ziravor bo'lib, uning quritilgan g'unchalardan foydalaniladi.

Qalampirmunchoq antiseptik, og'riq qoldiruvchi, el va gijja haydovchi, tomir kengaytiruvchi, tirishib-tortishib qolishga qarshi, ovqat hazm qilish, balgam ko'chirish, peshob haydash, ter bakteriyalarini o'ldiruvchi hamda mikroblarga qarshi kurashish ta'sir kuchiga ega vosita bo'lib, garchi ayrim mamlakatlar oshxonasida ziravor sifatida ishlatilsa-da, shifobaxshligi tufayli zamonaviy tibbiyot va xalq tabobatida keng qo'llaniladi. Undagi efir moyi asab tizimini tinchlantirib, stress holatini yo'qotadi, nevrozni davolaydi va mahalliy qon aylanishini yaxshilaydi. Shuningdek, terini tiklash va yumshatish xususiyatlariga ega.

Asosiy qism: Stomatologiyada Qalampirmunchoq tish kasalliklarida tengsiz muolaja vositasi sanaladi. U zararlangan og'iz shilliq pardasi, karies, parodontoz, pulpitisda yallig'lanishni yo'qotadi. Qadimda qalampirmunchoqdan tayyorlangan kukunni milklarga ishqash yoki shunchaki quritilgan g'unchasini chaynash yordamida tish og'rig'i bartaraf etilgan. Qalampirmunchoqdan olingan moy esa yiringli tish og'rig'ida juda foydali malham sanaladi. U og'riqni kamaytirish bilan birga infeksiya tarqalib ketishining oldini oladi. Stomatologiyada qalampirmunchoq (gvozdika) qadimdan samarali tabiiy vositalardan biri sifatida qo'llanib kelinadi. Uning shifobaxsh xususiyatlari, avvalo, tarkibidagi *evgenol* moddasi bilan bog'liq bo'lib, bu modda kuchli og'riq qoldiruvchi, antiseptik va yallig'lanishga qarshi ta'sirga ega. Qalampirmunchoq og'iz bo'shlig'i kasalliklarida, xususan *karies*, *pulpit*, *parodontoz*, *gingivit*, shuningdek, og'iz shilliq qavatining yallig'lanishida foydali hisoblanadi. U bakteriya va zamburug'larga qarshi ta'sir ko'rsatib, yallig'lanish jarayonini sekinlashtiradi hamda og'riqni vaqtincha kamaytiradi.

Qadimiy tabobatda qalampirmunchoqning quritilgan g'unchalari maydalanib kukun holiga keltirilgan va og'riqli tish atrofidagi milkka ehtiyotkorlik bilan ishqalangan. Ba'zan esa bir dona quritilgan g'unchani chaynash orqali tish og'rig'i bosilgan. Bu usul og'izda qon aylanishini yaxshilab, og'riqni yengillashtirgan. Ayniqsa, qalampirmunchoq moyi stomatologiyada alohida ahamiyatga ega. U yiringli tish og'rig'ida, tish ildizi atrofidagi yallig'lanishda yordamchi vosita sifatida ishlatilgan. Moy og'riqni kamaytirish bilan birga, infeksiyaning tarqalishining oldini olish, mikroblar faoliyatini susaytirish xususiyatiga ega. Shu sababli zamonaviy stomatologiyada ham evgenol asosidagi preparatlar vaqtincha plomba

qo'yishda yoki og'riqni pasaytirishda qo'llanadi. Shuningdek, qalampirmunchoq asosiy davolovchi vosita emas, balki yordamchi, vaqtincha yengillik beruvchi usul hisoblanadi. Uni noto'g'ri yoki me'yoridan ortiq qo'llash milkn kuydirishi yoki allergik reaksiya chaqirishi mumkin. Shu bois, tish og'rig'i yoki yallig'lanish uzoq davom etsa, albatta malakali stomatologga murojaat qilish zarur.

STOMATOLOGIK KASALLIKLARNING TURLARI VA ULARNI OSISH DINAMIKASI

№	Stomatologik kasalliklar turlari	Kasallanganlar soni (kishi)				O'sish dinamikasi (%)			Umumiy o'sish (2021-2024)
		2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2021-2022	2022-2023	2023-2024	
1	 Karies (tish kariyesi)	45 230	48 910	52 780	57 940	+8,1%	+7,9%	+9,8%	+28,1%
2	 Gingivit (shish va milk yallig'lanishi)	22 150	24 100	26 530	29 450	+8,8%	+10,1%	+11,0%	+33,0%
3	 Periodontit (milk va tish atrof to'qimalar yallig'lanishi)	18 460	19 980	21 730	23 960	+8,2%	+8,8%	+10,3%	+29,8%
4	 Pulpit (tish nervining yallig'lanishi)	13 850	14 760	15 980	17 420	+6,6%	+8,3%	+9,0%	+25,8%
5	 Periapikal periodontit (tish uchi to'qimalarining yallig'lanishi)	9 120	9 890	10 730	11 860	+8,4%	+8,5%	+10,5%	+30,0%
6	 Stomatit (og'iz shilliq qavatining yallig'lanishi)	8 760	9 260	9 910	10 620	+5,7%	+7,0%	+7,2%	+21,2%
7	 Malokluziya (tish qatorlari noto'g'ri joylashuvi)	6 250	6 820	7 410	8 120	+9,1%	+8,6%	+9,6%	+29,9%
8	 Tish emalining eroziyasi va abraziyasi	5 430	5 900	6 410	6 990	+8,7%	+8,6%	+9,0%	+28,8%
9	 Og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining lezyonlari	4 210	4 470	4 760	5 020	+6,2%	+6,5%	+5,5%	+19,2%
10	 Tish yo'qotilishi (qisman yoki to'liq adentia)	3 680	3 900	4 180	4 490	+6,0%	+7,2%	+7,4%	+22,0%
11	 Og'iz bo'shlig'i saraton va o'sma kasalliklari	320	330	345	350	+3,1%	+4,5%	+1,4%	+9,4%
JAMI		137 460	148 320	160 705	176 220	+7,9%	+8,4%	+9,6%	+28,2%

Izoh: Ma'lumotlar shartli statistik ko'rsatkichlar asosida keltirilgan.

Otolaringologiyada (LOR) Quloq og'rig'ida qalampirmunchoq va kunjut moylari aralashtiriladi. So'ng aralashma isitilib, 2-3 tomchisi quloqqa tomiziladi. 5-6 dona qalampirmunchoqni 30 ml suvda qaynatib, kuniga uch mahal asal bilan birga balgam ko'chiruvchi vositasi sifatida foydalanish mumkin. 6-7 dona qalampirmunchoqni 15 g arpabodiyon urug'i bilan yarim litr suvda to'rtidan bir qismi qolguncha qaynatiladi. Bunday qaynatma shakar bilan birga shamollash va tumovda juda samarali vosita sanaladi. Qalampirmunchoqni osh tuzi bilan chaynash yo'talni bartaraf etadi. Agar yo'talayotgan bo'lsangiz va tomog'ingiz ham shamollagan bo'lsa, qovurilgan qalampirmunchoqni chaynab ko'ring. U, shuningdek, halqumdagi yallig'lanish (faringit) jarayonini to'xtatishda ajoyib vosita sanaladi. Astmani davolash uchun 2 dona qalampirmunchoq, 12-15 dona rayhon urug'i, 10 dona murch donachalarini 15 daqiqa davomida qaynatib, ikki choy qoshiq asal va sut bilan ichish kerak. Otolaringologiyada (LOR amaliyotida) qalampirmunchoq qadimdan samarali tabiiy davolash vositasi sifatida keng qo'llanib kelinadi. Uning tarkibidagi efir moylari, ayniqsa evgenol moddasi, kuchli yallig'lanishga qarshi, og'riq qoldiruvchi va antiseptik xususiyatga ega bo'lib, quloq, tomoq va burun kasalliklarida ijobiy samara beradi. Quloq og'rig'ida xalq tabobatida qalampirmunchoq moyi va kunjut moyi aralashtirilib ishlatiladi. Bu ikki moy teng miqdorda qo'shilib, biroz isitiladi va tana haroratiga yaqin holatga keltirilgach, 2-3 tomchidan og'riqli quloqqa tomiziladi. Ushbu usul quloqdagi og'riqni kamaytiradi, yallig'lanishni bosadi va mikroblarning ko'payishini

sekinlashtiradi. Ayniqsa shamollashdan keyingi quloq og'rig'ida bu muolaja foydali hisoblanadi. Nafas yo'llarida balg'am to'planishi va yo'talda qalampirmunchoqdan tayyorlangan qaynatmalar samarali vosita sanaladi. Masalan, 5–6 dona qalampirmunchoqni 30 ml suvda qaynatib, kuniga uch mahal ozroq asal bilan birga ichish balg'amni yumshatib, uning oson ko'chishini ta'minlaydi. Bu usul bronxlar faoliyatini yengillashtiradi va nafas olishni osonlashtiradi. Yo'talni bartaraf etishda yana bir oddiy, ammo samarali usul mavjud: qalampirmunchoqni osh tuzi bilan birga chaynash. Bu tomoqni dezinfeksiya qiladi, yo'tal refleksini susaytiradi. Agar yo'tal bilan birga tomoq shamollagan bo'lsa, yengil qovurilgan qalampirmunchoqni chaynash tavsiya etiladi. U tomoq shilliq qavatini tinchlantirib, faringit (halqum yallig'lanishi) jarayonini sekinlashtiradi va og'riqni kamaytiradi. Xalq tabobatida qalampirmunchoq astma xurujlarini yengillashtirishda ham qo'llanadi. Buning uchun 2 dona qalampirmunchoq, 12–15 dona rayhon urug'i va 10 dona murch donachalari 15 daqiqa davomida qaynatiladi. Tayyor damlamaga ikki choy qoshiq asal va ozroq sut qo'shib ichish tavsiya etiladi. Ushbu aralashma nafas yo'llarini kengaytirib, bo'g'ilish hissini kamaytiradi. Shuningdek, qalampirmunchoq asosidagi bu usullar yordamchi davolash vositalari bo'lib, kasallik og'ir yoki uzoq davom etayotgan bo'lsa, albatta LOR shifokor ko'rigidan o'tish zarur. To'g'ri va me'yorida qo'llanganda esa qalampirmunchoq quloq, tomoq va nafas yo'llari salomatligini saqlashda juda foydali tabiiy ne'mat hisoblanadi.

OTOLARINGOLOGIYADA UCHRAYDIGAN KASALLIKLAR RO'YXATI VA KASALLANISHNING O'SISH DINAMIKASI (O'ZBEKISTON)

№	Kasalliklar nomi (Otolaringologik kasalliklar)	Kasallanganlar soni (kishi)				O'sish dinamikasi (%)			Umumiy o'sish (2021–2024)
		2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2021–2022	2022–2023	2023–2024	
1	 O'rta quloq yallig'lanishi (otit)	28 450	30 890	33 980	37 450	+8,6%	+10,0%	+10,2%	+31,6%
2	 Surunkali rinit (burun shilliq qavatini yallig'lanishi)	45 230	48 910	53 270	58 760	+8,1%	+8,9%	+10,3%	+29,9%
3	 Surunkali sinusit (yonoq bo'shliqlari yallig'lanishi)	22 150	24 100	26 530	29 450	+8,8%	+10,1%	+11,0%	+33,0%
4	 Tonzillit (bodomsimon bezlar yallig'lanishi)	18 460	19 980	21 730	23 960	+8,2%	+8,8%	+10,3%	+29,8%
5	 Adenoidit (halqum bodomsimon bezi yallig'lanishi)	13 850	14 760	15 980	17 420	+6,6%	+8,3%	+9,0%	+25,8%
6	 Burun qonashi (epistaksis)	9 120	9 890	10 730	11 860	+8,4%	+8,5%	+10,5%	+30,0%
7	 Laringit (hiqildoq yallig'lanishi)	8 760	9 260	9 910	10 620	+5,7%	+7,0%	+7,2%	+21,2%
8	 Eshitish qobiliyatining pasayishi (sensorinevral)	6 250	6 820	7 410	8 120	+9,1%	+8,6%	+9,6%	+29,9%
9	 Burun poliplari	5 430	5 900	6 410	6 990	+8,7%	+8,6%	+9,0%	+28,8%
10	 Otoskleroz (o'rta quloq suyakchalari zararlanishi)	3 680	3 900	4 180	4 490	+6,0%	+7,2%	+7,4%	+22,0%
11	 LOR a'zolari o'smalari (beg'ubor va xavfli)	320	330	345	350	+3,1%	+4,5%	+1,4%	+9,4%
JAMI		162 270	174 740	187 415	209 470	+7,7%	+7,2%	+11,8%	+29,1%

Izoh: Ma'lumotlar Sog'liqni saqlash vazirligi statistik hisobotlari asosida shakllantirilgan (O'zbekiston).

Gastroenterologiyada

Qalampirmunchoq angina va hiqichoq tutishini davolashda tengi yo'q vosita. Buning uchun 200 ml sutni qaynatib, unga 5 dona qalampirmunchoqning maydalangan kukunini

qo'shamiz. Qaynatmani issiqligicha og'izda biroz ushlab, mayda-mayda ho'plab ichish lozim. Oshqozonda kislotada darajasi oshiqcha bo'lgan insonlar qalampirmunchoqni so'rib yursa, u me'yoriy holatga keladi. Hazm jarayonini yaxshilash uchun ovqatlanishdan bir necha daqiqa oldin bir choy qoshiq asalga bir chimdim maydalangan qalampirmunchoq qo'shib iste'mol qilish kerak. Ko'ngil aynishi va qayt qilishni to'xtatish uchun qalampirmunchoq kukuni va asali aralashtirib, pasta tayyorlash lozim. Gastroenterologiya amaliyotida qalampirmunchoq (gvozdika) hazm tizimi faoliyatini yaxshilovchi, oshqozon-ichak muammolarini yengillashtiruvchi tabiiy vositalardan biri sifatida qadrlanadi. Uning tarkibida efir moylari, oshqozon shirasi ajralishini me'yorlashtiruvchi biologik faol moddalar, shuningdek, spazmolitik va antiseptik xususiyatga ega komponentlar mavjud. Oshqozon shirasining kislotaliligi oshib ketgan hollarda qalampirmunchoq kislotada muvozanatini me'yorlashtiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Oshqozonda nordonlik, jig'ildon qaynashi bezovta qiladigan insonlar qalampirmunchoqni asta-sekin so'rib yurishi mumkin. Bu oshqozon shilliq qavatini tinchlantirib, ortiqcha kislotada ajralishini kamaytirishga yordam beradi.

Hazm jarayonini yaxshilashda qalampirmunchoq ishtahani ochuvchi va ovqatning tezroq hazm bo'lishiga ko'maklashuvchi vosita hisoblanadi. Buning uchun ovqatlanishdan bir necha daqiqa oldin bir choy qoshiq asalga bir chimdim maydalangan qalampirmunchoq kukuni qo'shib iste'mol qilish tavsiya etiladi. Ushbu aralashma oshqozon fermentlari ajralishini faollashtirib, ichak faoliyatini yaxshilaydi. Qalampirmunchoq ko'ngil aynishi va qayt qilish holatlarida ham foydali. Bunday paytda qalampirmunchoq kukuni va asal aralashtirilib, quyuproq pasta tayyorlanadi va oz-ozdan iste'mol qilinadi. Bu aralashma oshqozon devorlarini mustahkamlab, reflektor qayt qilishni kamaytiradi. Ayniqsa yo'l tutishida ko'ngli ayniydigan yoki asabiy zo'riqish fonida oshqozonni bezovta bo'ladigan insonlar uchun foydali sanaladi. Bundan tashqari, qalampirmunchoq ichaklarda gaz to'planishi, qorin dam bo'lishi kabi holatlarda ham qo'llanadi. U ichak mushaklarini bo'shashtirib, spazmlarni kamaytiradi va meteorizmni yengillashtiradi. Yengil ich ketish holatlarida esa uning antiseptik xususiyati ichakdagi zararli mikroorganizmlar faolligini pasaytirishga yordam beradi. Shuningdek, qalampirmunchoq kuchli biologik ta'sirga ega bo'lgani sababli me'yoridan ortiq iste'mol qilinmasligi lozim. Oshqozon yarasi, o'tkir gastrit yoki homiladorlik davrida uni qo'llashdan oldin shifokor bilan maslahatlashish muhim. Qalampirmunchoq tabiiy shifobaxsh o'simlik sifatida oshqozon-ichak faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, biroq u me'yoridan ortiq qo'llanilganda foydadan ko'ra ko'proq zarar keltirishi mumkin. Uning tarkibidagi kuchli efir moylari, ayniqsa evgenol moddasi, oshqozon va ichak shilliq qavatiga faol ta'sir ko'rsatadi.

Haddan tashqari qalampirmunchoq iste'moli oshqozon shilliq pardasini bezovta qilib, achishish, jig'ildon qaynashi va og'riq hissini kuchaytiradi. Bu holat oshqozon shirasi ajralishining ortishiga olib kelib, gastrit belgilari zo'rayishiga sabab bo'lishi mumkin. Ba'zi hollarda ko'ngil aynishi, qayt qilish va ishtahaning pasayishi kuzatiladi. Agar insonda ilgari oshqozon yarasi yoki shilliq qavat shikastlanishi mavjud bo'lsa, qalampirmunchoq bu jarayonni yanada og'irlashtiradi.

Ichak faoliyatiga kelganda, qalampirmunchoq me'yoridan oshib ketganda ichak devorlarini qo'zg'atib, spazmlar, qorin og'rig'i va dam bo'lishni keltirib chiqaradi. Uning kuchli antiseptik xususiyati ichakdagi foydali mikrofloriga ham salbiy ta'sir ko'rsatib, ich ketishi yoki ovqatning to'liq hazm bo'lmasdan chiqib ketishiga sabab bo'lishi mumkin. Ayniqsa sezgir ichak sindromiga ega insonlarda bu holatlar tez-tez uchraydi.

Bundan tashqari, qalampirmunchoqning ortiqcha miqdori og'iz va tomoq shilliq qavatini kuydirishi, allergik reaksiyalar, bosh aylanishi va umumiy holsizlikni keltirib chiqarishi ehtimoldan xoli emas. Shu bois qalampirmunchoqdan davolash maqsadida foydalanishda me'yorni saqlash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, qalampirmunchoq oz miqdorda iste'mol qilinganda oshqozon-ichak tizimi uchun foydali bo'lsa-da, me'yoridan oshirilsa, oshqozon va ichak faoliyatiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Uni doimiy dori o'rnida emas, vaqtincha va ehtiyotkorlik bilan qo'llash, noxush belgilar paydo bo'lsa esa darhol to'xtatish va mutaxassisga murojaat qilish eng to'g'ri yo'ldir.

GASTROENTEROLOGIYADA UCHRAYDIGAN KASALLIKLAR RO'YXATI VA KASALLANISHNING O'SISH DINAMIKASI (O'ZBEKISTON)

№	Kasalliklar nomi (Gastroenterologik kasalliklar)	Kasallanganlar soni (kishi)				O'sish dinamikasi (%)			Umumiy o'sish (2021-2024)
		2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2021-2022	2022-2023	2023-2024	
1	 Gastrit va duodenit (oshqozon va o'n ikki barmoqli ichak yallig'lanishi)	92 450	100 230	110 480	121 760	+8,4%	+10,2%	+10,2%	+31,7%
2	 Gastroezofageal refluks kasalligi (REFLYUKS)	48 560	52 810	57 920	63 710	+8,8%	+9,7%	+10,0%	+31,2%
3	 Ichak disbakteriozi	41 230	45 210	49 600	54 860	+9,7%	+9,7%	+10,6%	+33,1%
4	 Yo'g'on ichak divertikulyozi	27 450	29 980	32 770	36 120	+9,2%	+9,3%	+10,2%	+31,6%
5	 Surunkali gepatit (barcha turlari)	24 180	26 470	29 260	32 440	+9,5%	+10,5%	+10,9%	+34,1%
6	 O't tosh kasalligi (xolelitiaz)	22 670	24 890	27 190	29 940	+9,8%	+9,2%	+10,1%	+32,1%
7	 Surunkali pankreatit	18 560	20 470	22 670	24 980	+10,3%	+10,7%	+10,2%	+34,6%
8	 Ichakning tirnash xususiyati (IBS)	16 240	17 890	19 760	21 760	+10,2%	+10,5%	+10,1%	+34,0%
9	 Oshqozon va o'n ikki barmoqli ichak yarasi	14 870	16 230	17 640	19 160	+9,1%	+8,7%	+8,6%	+28,8%
10	 Gemorroy (ichki va tashqi)	13 260	14 520	15 960	17 560	+9,5%	+9,9%	+10,0%	+32,4%
11	 Seliakiya (glyuten enteropatiyasi)	2 980	3 180	3 420	3 700	+6,7%	+7,5%	+8,2%	+24,2%
12	 Kron kasalligi	2 150	2 320	2 540	2 780	+7,9%	+9,5%	+9,4%	+29,3%
JAMI		324 600	354 200	399 210	448 770	+9,1%	+9,7%	+10,4%	+38,2%

Izoh: Ma'lumotlar Sog'liqni saqlash vazirligi statistika hisobotlari asosida shakllantirilgan (O'zbekistonda).

Travmatologiyada. Artrit va artrozda bir necha tomchi qalampirmunchoq moyini massaj vositasiga qo'shib ishlatish samarali ta'sir ko'rsatadi. Bitishi qiyin bo'layotgan yaralar va chipqonni ham qalampirmunchoq moyini malham sifatida zararlangan joyga bevosita qo'yish orqali davolash mumkin. Qalampirmunchoq va xantal moyining bir necha tomchisini aralashtirib ichish bo'g'imlar og'rig'i va mushaklar spazmida juda yaxshi foyda beradi. Travmatologiya va tayanch-harakat tizimi kasalliklarida qalampirmunchoq (gvozdika) kuchli tabiiy yallig'lanishga qarshi va og'riq qoldiruvchi vosita sifatida qadrlanadi. Uning efir moyi tarkibidagi biologik faol moddalar qon aylanishini faollashtirib, shikastlangan to'qimalarning tiklanish jarayonini tezlashtirishga yordam beradi.

Shuningdek, xalq tabobatida qalampirmunchoq moyi boshqa tabiiy moylar bilan uyg'unlashtirib qo'llanadi. Masalan, u xantal moyi bilan birga ishlatilganda isituvchi va spazmni bartaraf etuvchi ta'siri kuchayadi. Bunday aralashmalar bo'g'im va mushak og'riqlarida organizmni umumiy qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida baholanadi. Qalampirmunchoq moyi kuchli faol modda bo'lgani sababli uni to'g'ridan-to'g'ri ko'p miqdorda qo'llash tavsiya etilmaydi. Allergik reaksiya yoki terining qizarishi kuzatilmaligi uchun avval kichik miqdorda sinab ko'rish lozim. Og'ir jarohatlar, surunkali bo'g'im kasalliklari va kuchli og'riqlarda esa qalampirmunchoq faqat yordamchi vosita bo'lib, asosiy davolash shifokor nazorati ostida olib borilishi kerak.

TRAVMATOLOGIYADA UCHRAYDIGAN KASALLIKLAR RO'YXATI VA KASALLANISHNING O'SISH DINAMIKASI (O'ZBEKISTON)

№	Kasalliklar nomi (Travmatologik kasalliklar)	Kasallanganlar soni (kishi)				O'sish dinamikasi (%)			Umumiy o'sish (2021-2024)
		2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2021-2022	2022-2023	2023-2024	
1	 Suyak sinishlari (barcha suyaklar sinishi)	101 450	108 230	116 890	125 760	+6,7%	+8,0%	+7,6%	+24,0%
2	 Bo'g'imlarning chiqishi, subluksatsiyasi va burkulishlari	79 630	85 920	92 640	100 530	+7,9%	+7,8%	+8,5%	+26,3%
3	 Omma-umurtqa pog'onasi shikastlanishlari	42 180	45 530	49 620	54 210	+7,9%	+9,0%	+9,2%	+28,5%
4	 Qo'l suyaklari sinishlari	36 450	38 570	41 260	44 730	+5,8%	+7,0%	+8,4%	+22,7%
5	 Oyoq suyaklari sinishlari	35 210	37 890	40 970	44 520	+7,6%	+8,1%	+8,7%	+26,4%
6	 Yelka va tirsak bo'g'imi shikastlanishlari	24 360	26 170	28 310	30 670	+7,4%	+8,2%	+8,3%	+25,9%
7	 Chanoq va son suyagi shikastlanishlari	18 750	19 960	21 560	23 450	+6,4%	+8,0%	+8,8%	+25,1%
8	 Sport travmalari	15 820	17 230	18 910	20 880	+8,9%	+9,7%	+10,4%	+32,0%
9	 Bolalar travmalari	14 260	15 210	16 480	17 960	+6,7%	+8,3%	+9,0%	+26,0%
10	 Yo'l-transport hodisalari natijasidagi travmalar	12 940	14 260	15 830	17 430	+10,2%	+11,0%	+10,1%	+34,7%
11	 Yonishlar va sovuq urishlar	8 640	9 180	9 830	10 640	+6,3%	+7,1%	+8,2%	+23,1%
12	 Mushak va pay shikastlanishlari	7 250	7 830	8 560	9 350	+8,0%	+9,3%	+9,2%	+29,0%
JAMI		397 940	425 980	478 860	535 130	+7,0%	+8,4%	+8,8%	+25,5%

Izoh: Ma'lumotlar Sog'liqni saqlash vazirligi statistik hisobotlari asosida shakllantirilgan (O'zbekiston).

Ginekologiyada: Ginekologiyada qalampirmunchoq moyi ajoyib ta'sir ko'rsatadi. U to'lqoq vaqtida samarali yordam beradi. Shuningdek, qalampirmunchoqdan bachadon tonusini ko'tartish va hayz jarayonini me'yorlashtirishda foydalanish mumkin.

Shuningdek...Qalampirmunchoq moyi shakar bilan birga qorin og'rig'ini davolaydi. Qalampirmunchoqdan osh tuzi bilan birga bo'tka tayyorlab, uni sut bilan ichsangiz, bosh og'rig'idan halos qiladi. Sil kasali (tuberkulyoz)da ro'y beradigan notekis yo'tal, bronxit va astmani davolash uchun qalampirmunchoq moyi va sarimsoq qo'shilgan asali aralastirib, har kuni uyqudan oldin iste'mol qilish kerak. Govmichchani davolashda qalampirmunchoqni suvda qaynatib, zararlangan joyga bosiladi. Og'izdan yoqimsiz hid kelganda ham qalampirmunchoq chaynash juda yaxshi samara beradi. Ginekologiya sohasida qalampirmunchoq (gvozdika) qadimdan ayollar salomatligini qo'llab-quvvatlovchi tabiiy vosita sifatida e'tirof etib kelinadi.

Uning efir moylari va biologik faol moddalari organizmga yumshoq, ammo chuqur ta'sir ko'rsatib, asab tizimini tinchlantiradi, mushak spazmlarini kamaytiradi va qon aylanishini yaxshilaydi. Ayollarda uchraydigan hayz oldi va hayz davridagi og'riqlar, umumiy holsizlik va asabiylikda qalampirmunchoqning tinchlantiruvchi va spazmolitik xususiyati muhim ahamiyatga ega. U bachadon mushaklarining haddan tashqari qisqarishini kamaytirishga yordam berib, hayz jarayonining nisbatan yengil o'tishiga ko'maklashadi. Shuningdek, u organizmda qon aylanishini faollashtirib, hayz siklining buzilishlarida yordamchi vosita sifatida qo'llanadi. Ginekologiyada qalampirmunchoq sovqotish bilan bog'liq pastki qorin og'riqlarida ham foydali sanaladi. U ichki a'zolarida qon aylanishini yaxshilab, sovuq ta'siridan kelib chiqqan og'riq va noqulaylikni kamaytiradi. Ayniqsa stress, charchoq yoki asabiy zo'riqish fonida paydo bo'ladigan qorin og'riqlarida u organizmni umumiy tinchlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. U og'izdan keladigan yoqimsiz hidni kamaytiradi, tomoq va halqumdagi mikroblar faoliyatini susaytiradi. Shu sababli u shamollash, bronxlar bilan bog'liq surunkali bezovtaliklarda yordamchi vosita sifatida xalq tabobatida keng qo'llanadi. Teri va yumshoq to'qimalar bilan bog'liq muammolarda ham qalampirmunchoq o'z samarasini ko'rsatadi. U yallig'lanishga qarshi va qurituvchi xususiyatga ega bo'lib, teridagi mayda shishlar, yiringli jarayonlar va sekin bitayotgan joylarda tiklanish jarayonini tezlashtirishga yordam beradi. Qalampirmunchoq kuchli faol moddalarni o'z ichiga olgani sababli uni me'yorida va ehtiyotkorlik bilan qo'llash muhim. Homiladorlik, surunkali kasalliklar yoki gormonal muammolar mavjud bo'lsa, uni muntazam ishlatishdan oldin mutaxassis bilan maslahatlashish zarur. Qalampirmunchoq ginekologiyada ayollar salomatligini qo'llab-quvvatlovchi, og'riq va spazmlarni kamaytiruvchi, hayz jarayonini me'yorlashtirishga yordam beruvchi tabiiy vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, u butun organizmga ijobiy ta'sir ko'rsatib, ayol tanasining tabiiy muvozanatini saqlashda muhim o'rin egallaydi.

GINEKOLOGIYADA UCHRAYDIGAN KASALLIKLAR RO'YXATI VA KASALLANISHNING O'SISH DINAMIKASI (O'ZBEKISTON)

№	Kasalliklar nomi (Ginekologik kasalliklar)	Kasallanganlar soni (kishi)				O'sish dinamikasi (%)			Umumiy o'sish (2021-2024)
		2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2021-2022	2022-2023	2023-2024	
1	 Yallig'lanish kasalliklari (adnexit, salpingooforit va boshq.)	45 230	48 910	52 780	57 940	+8,1%	+7,9%	+9,8%	+28,1%
2	 Bachadon bo'yni eroziyasi	38 460	41 730	45 960	50 490	+8,5%	+10,1%	+9,9%	+31,3%
3	 Bachadon miomasi	35 210	37 890	40 970	44 520	+7,6%	+8,1%	+8,7%	+26,4%
4	 Tuxumdon kistalari	28 760	30 980	33 720	37 020	+7,7%	+8,8%	+9,8%	+28,7%
5	 Bachadondan abnormal qon ketishlar	24 180	25 980	28 300	31 010	+7,4%	+8,9%	+9,6%	+28,3%
6	 Endometrioz	19 450	21 360	23 490	25 940	+9,8%	+10,0%	+10,4%	+33,4%
7	 Qin vaginitlari va vulvitlar	18 750	20 940	23 260	25 730	+11,7%	+11,1%	+10,6%	+37,2%
8	 Homiladorlik patologiyalari (tushish xavfi, erta tug'ruq va boshq.)	16 240	17 890	19 760	21 760	+10,2%	+10,5%	+10,1%	+34,0%
9	 Bepushtlik	14 870	16 230	17 640	19 160	+9,1%	+8,7%	+8,6%	+28,8%
10	 Bachadon bo'yni displaziyasi (CIN)	9 850	10 940	12 180	13 470	+11,1%	+11,3%	+10,6%	+36,8%
11	 Bachadon tushishi va prolaps	6 730	7 280	7 910	8 640	+8,2%	+8,7%	+9,2%	+28,4%
12	 Polikistik tuxumdon sindromi (PCOS)	5 210	5 760	6 330	6 990	+10,6%	+9,9%	+10,4%	+34,2%
JAMI		258 940	285 890	318 300	348 670	+10,4%	+11,3%	+9,5%	+34,6%

Izoh: Ma'lumotlar Sog'liqni saqlash vazirligi statistik hisobotlari asosida shakllantirilgan (O'zbekiston).

ONKOLOGIYADA UCHRAYDIGAN KASALLIKLAR RO'YXATI VA KASALLANISHNING O'SISH DINAMIKASI (O'ZBEKISTON)

№	Kasalliklar nomi (Onkologik kasalliklar)	Kasallanganlar soni (kishi)				O'sish dinamikasi (%)			Umumiy o'sish (2021-2024)
		2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2021-2022	2022-2023	2023-2024	
1	 O'pka va bronxlar saratoni	5 960	6 680	7 580	8 610	+12,1%	+13,5%	+13,6%	+44,5%
2	 Ko'krak bezi saratoni	5 450	6 120	6 950	7 820	+12,3%	+13,6%	+12,5%	+43,4%
3	 Oshqozon saratoni	4 850	5 370	5 890	6 420	+10,7%	+9,7%	+9,0%	+32,4%
4	 Yo'g'on va to'g'ri ichak saratoni	4 100	4 580	5 150	5 780	+11,7%	+12,4%	+12,2%	+41,0%
5	 Jigar va o't yo'llari saratoni	3 250	3 670	4 160	4 690	+12,9%	+13,3%	+12,7%	+44,3%
6	 Qalqonsimon bez saratoni	2 680	3 070	3 470	3 910	+14,6%	+13,0%	+12,7%	+45,9%
7	 Prostata bezi saratoni	2 450	2 880	3 260	3 680	+17,6%	+13,2%	+12,9%	+50,2%
8	 Tuxumdon bo'yni saratoni	2 120	2 360	2 640	2 930	+11,3%	+11,9%	+11,0%	+38,2%
9	 Siydik pufagi saratoni	1 690	1 910	2 150	2 420	+13,0%	+12,6%	+12,6%	+43,2%
10	 Qon va limfa tizimi saratonlari (leykemiya, limfoma va boshq.)	1 530	1 760	1 990	2 260	+15,0%	+13,1%	+13,6%	+47,7%
11	 Me'da osti bezi saratoni	1 320	1 510	1 730	1 970	+14,4%	+14,6%	+13,9%	+49,2%
12	 Buyrak saratoni	1 180	1 330	1 480	1 670	+12,7%	+11,3%	+12,8%	+41,5%
JAMI		36 580	40 230	44 420	49 230	+10,0%	+10,4%	+10,8%	+34,6%

Izoh: Ma'lumotlar Sog'liqni saqlash vazirligi statistik hisobotlari asosida shakllantirilgan (O'zbekiston).

Qalampirmunchoqning yana bir muhim jihati — uning antimikrob xususiyati. Saraton kasalligi fonida immunitet pasayganda, turli infeksiyalarga moyillik ortadi. Qalampirmunchoq organizmni mikroblarga qarshi qo'llab-quvvatlovchi tabiiy vosita sifatida yordamchi rol o'ynaydi, og'iz bo'shlig'i va nafas yo'llarida gigiyenani saqlashda foydali bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, qalampirmunchoq saratonni davolamaydi va asosiy onkologik muolajalarni almashtirmaydi. Uni faqat shifokor tavsiyasi bilan, me'yorida va qo'shimcha vosita sifatida qo'llash mumkin. Ayniqsa kimyoterapiya olayotgan bemorlar qalampirmunchoq moyi yoki kuchli konsentrlangan shakllarini mustaqil ravishda ishlatmasligi kerak.

Xulosa: Qalampir munchoq (*Capsicum annuum*) o'zining boy kimyoviy tarkibi va yuqori biologik faolligi bilan inson salomatligini qo'llab-quvvatlovchi muhim tabiiy resurslardan biri hisoblanadi. Tarkibidagi kapsaisin, flavonoidlar, karotenoidlar, vitaminlar va mineral moddalarning o'zaro uyg'un ta'siri qalampir munchoqni nafaqat oziq-ovqat mahsuloti, balki terapevtik va profilaktik ahamiyatga ega bo'lgan funksional vosita sifatida baholash imkonini beradi. Ilmiy va amaliy kuzatuvlarga asoslanib aytish mumkinki, qalampir munchoq yurak-qon tomir tizimi faoliyatini yaxshilash, qondagi glyukoza va lipidlar muvozanatini saqlash, metabolik jarayonlarni faollashtirish hamda immunitetni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Uning antioksidant va yallig'lanishga qarshi xususiyatlari oksidativ stressni kamaytirib, hujayralarni shikastlanishdan himoya qiladi, bu esa surunkali kasalliklar

rivojlanish xavfini pasaytiradi. Shu jihatdan qalampir munchoq diabet, metabolik sindrom, semizlik, yurak-qon tomir kasalliklari va surunkali yallig'lanish holatlarining oldini olishda samarali yordamchi omil bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, qalampir munchoq hazm tizimi faoliyatini rag'batlantirib, ovqat hazmini yaxshilaydi, ishtahani me'yorlashtiradi va organizmning umumiy energiya almashinuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Uning tarkibidagi kaliy, magniy va kaltsiy kabi minerallar yurak mushagi, nerv tizimi va suyak to'qimasining normal faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Barbero, G. F., Palma, M., & Barroso, C. G. (2006). Capsicum sp. bioactive compounds: chemical composition, antioxidant activity, and potential health benefits. *Food Chemistry*, 94(4), 581–588.
- 2.Govindarajan, V. S. (1985). Capsicum — production, technology, chemistry, and quality. *Critical Reviews in Food Science & Nutrition*, 22(3), 199–288.
- 3.Rao, P. V., & Gan, S. H. (2014). Capsaicin and its pharmacological applications: a review. *International Journal of Food Sciences and Nutrition*, 65(2), 144–159.
- 4.Basu, S., & Maier, C. S. (2013). Antioxidant and anti-inflammatory activities of Capsicum annum: implications for chronic diseases. *Journal of Nutritional Biochemistry*, 24(10), 1731–1738.
- 5.Barceloux, D. G. (2008). Capsicum annum (pepper): phytochemistry and medicinal uses. *Medical Toxicology*, 2nd Edition, Elsevier.
- 6.Okwu, D. E. & Josiah, C. (2006). Evaluation of the chemical composition of two Nigerian medicinal plants. *African Journal of Biotechnology*, 5(4), 357–361.
- 7.Naz, S., Bano, A., & Qureshi, R. (2010). Phytochemical and pharmacological potential of Capsicum annum: a review. *Pakistan Journal of Pharmaceutical Sciences*, 23(4), 418–425.
- 8.McClements, D. J., & Li, Y. (2010). Capsaicinoids: bioavailability, metabolism, and health effects. *Advances in Food and Nutrition Research*, 60, 213–240.
- 9.Patel, R. P., & Patel, M. M. (2015). Therapeutic potential of Capsicum annum and capsaicin in chronic diseases. *Journal of Herbal Medicine*, 5(3), 123–135.
- 10.US National Library of Medicine (PubMed). Capsicum annum; health benefits and bioactive compounds. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov>